

Σχόλιον

SUOMEN BYZANTIN TUTKIMUKSEN SEURA RY:N JÄSENLEHTI
MEDLEMSBLAD FÖR SÄLLSKAPET FÖR BYZANTINSK FÖRSKNING RF

1/2004

Σχόλιον ζ' ζφια'

4. Vuosikerta / Årgång

Julkaisija / Utgivare:

Bysantin tutkimuksen seura ry. / Sällskapet för byzantinsk forskning rf.

Perustettu v. 2001 / Grundad år 2001

Sisällys:

Puheenjohtajan tervehdys / Matti Kotiranta s. 1-2

Eunukit Bysantissa / Juho Wilskman s. 3-7

Parva litteraria Byzantina

Anna Komnena: Aleksias / Sanna Kittelä s. 8-10

Julia Kristeva ja Bysantti / Meri Päivärinne s. 11-15

Tapahtumia / s. 16

TOIMITUS/REDAKTION:

Mika Hakkarainen

puh 191 24511

sähköposti mika.hakkarainen@helsinki.fi

Tua Korhonen

puh 191 24511

sähköposti tua.korhonen@helsinki.fi

Arvoisa jäsen- ja lukijakunta,

tämän lehden ilmestyessä Bysantin tutkimuksen seura ry:n toimintaa luotsaa seuraavan vuoden uusi hallitus. Vuosikokouksessa 27.4.2004 hallituksen jäseniksi valittiin Matti Kotiranta (puheenjohtaja), Martti Leiwo (varapuheenjohtaja), Mika Hakkarainen, Jukka Korpela, Anneli Luhtala, Jeanette Lindblom, Tuula Majurinen ja sihteeriksi Sanna Kittelä. Vuosikokouksen jälkeen BTS:n sihteeri, fil. yo. Sanna Kittelä, piti aivan erinomaisen vuosikokouksitelmän bysanttilaisesta naishistorioitsija Anna Komnenasta (1083–1153/4). Hänestä Sanna kertoo myös hieman tämän Skholionin sivuilla. Lehden teemana onkin tällä kertaa "toiseus", historian marginaalit – paitsi naiset, myös eunukit.

Koska vuosikokouksemme osallistui hallituksen lisäksi vain kourallinen ihmisiä, on paikallaan sanoa muutama sana BTS:n kuluneen vuoden toiminnasta vuosikokousten välisenä aikana (22.5.2003–27.4.2004).

Akatemialta saadun avustuksen turvin BTS järjesti 3.10.2003 korkeatasoisen Bysantin päivän aiheesta *Legacy of Roman law in Byzantium*, josta raportoin jo edellisessä Skholionissa. Kerrattakoon vielä, että symposion oli seuralle suuri menestys. Tilaisuuteen osallistui esitelmöitsijöiden lisäksi 25 henkilöä. Erityisesti ilahdutti tilaisuuteen osallistuneiden yliopistorajustien joukko, joita oli paikalla kymmenkunta. Symposionin yhteydessä seura muisti laajakortilla prof. René Gothónia hänen runsaan vuosikymmenen kestäneestä arvokkaasta työstään seuran ja erityisesti sen 'käyntikortin' *Acta Byzantina Fennica* hyväksi.

Syksyn seminaariantia täydensi BTS:n maanantaina 3.11.2003 järjestämä esitelmätilaisuus, jossa kyproslainen tri Stavroula Konstantinou luennoi aiheesta *The Spectacular Body of the FemaleMartyr*.

BTS:n muusta toiminnasta on mainittava, että hallitus päätti 30.7.2003 yhteistyöstä seuran ja GOPAL-projektin välillä. GOPAL-tutkimushankkeen tehtävänä on Aleksandrian kreikkalais-ortodoksisen patriarkaatin kirjaston käsikirjoitusten ja varhaisten painotuotteiden pelastaminen, säilyttäminen ja tutkiminen. Projektin tavoitteena on myös kirjastorakennuksen peruskorjaus moderniksi kirjastoksi, johon kuuluvat turvajärjestelyt sekä elektroniset valmiudet. GOPAL:n kodikologinen tutkimus, konservointi ja digitointi kuuluvat prof. Jaakko Frösénin johtamaan Helsingin yliopiston huippututkimuskeskukseen "Antiikin ja keskiajan kreikkankieliset asiakirjat, arkistot ja kirjastot". Bysantin tutkimuksen seuran ja GOPAL:n välistä yhteistyötä hoitamaan seuran hallitus valtuutti seuran jäsenen merkonomi Anja Hakosen. Vaikka projektille oli olemassa tiedossa patriarkaatin (Hänen autuutensa Petros

VII) taloudellinen tuki, ulkoministeriö ei kuitenkaan myöntänyt hankkeelle tukea vielä. Neuvottelut hankkeen käynnistymiseksi jatkuvat edelleen. Aleksandrian kirjastolle päätettiin antaa lahjoituksena *Acta Byzantina Fennica* -julkaisujen sarja.

BTS:n julkaisutoiminnasta on ilo todeta, että seuran jäsenlehti Skholion ja *Acta Byzantina Fennica* ovat ilmestyneet kertomusvuonna uusituissa asuissaan. Seuralla on ollut myös kuluneen vuoden käytössä www-sivut, oma sähköpostiosoite sekä BTS:lle että *Acta Byzantina Fennicalle*. Näillä näkymin seuran 'käyntikortti' *Acta Byzantina Fennica* vol. II ilmestyy loppusyksystä. Actan myyntitoiminta on ollut viime vuodet Tiedekirjan hoidossa. Myös BTS:n haastava käännöprojeetti, John Haldonin *Byzantium: A History* -teoksen suomentaminen, on loppusuoralla. Teos on tarkoitus saada vuoden 2004 joulumarkkinoille. Puheenjohtaja on hallituksen valtuuttamana käynyt neuvotteluja Gaudeamus-kustannuksen kanssa.

Lähivuosien haasteista epäilemättä tärkein on, että BTS voisi laajentaa jäsenkuntaansa. Jäsenmäärä oli vuoden 2003 lopussa 72. Erityisen tärkeänä näen, että seura lähivuosina kehittää toimintaansa siten, että varmistetaan Bysantin tutkimuksen jälkikasvu. Seuran toimintaa ja esitelmätilaisuuksia on mahdollista kehittää siten, että eri puolilla Suomea Bysantin ilosanomasta innostuneet nuoret tutkijat saadaan toimintaan mukaan ja että he seuran kautta voivat luoda kansainvälisiä yhteyksiä pohjoismaihin ja muualle maailmaan. Vuosikokouksen yhteydessä keskusteltiin myös mahdollisuudesta kehittää Bysantin päivää siten, että erityisesti nuoret tutkijat voisivat siitä hyötyä.

Kiitän vielä teitä kaikkia, jotka olette jaksaneet olla mukana viemässä eteenpäin Suomen Bysantin tutkimusta. Toivotan kaikille Skholionin lukijoille aurinkoista ja lämmintä kesää – mikseipä vaikka dekkareiden parissa: Bysanttia sivuavan Julia Kristevan kirjoittaman murhamysteerin esittelee lehden lukijoille Meri Päivärinne.

Terveisin
Matti Kotiranta, pj.

Eunukit Bysantissa

Juho Wilskman

Eunukeilla oli pitkät perinteet Lähi-Idän korkeakulttuureissa ja mm. Persian suurkuninkaan hovissa heidän asemansa oli huomattava. Eunukkeja esiintyi klassisen ajan Roomassa, mutta varsinaisesti he yleistyivät Diocletianuksen muuttaessa keisariutta itsevaltaisemmaksi hellenistiseksi ”jumalkuninkuudeksi”. Eunukit olivat hallitsijoiden henkilökohtaisia palvelijoita ja he miehittivät tärkeimmät hovivirat. He pitkälti kontrolloivat pääsyä keisarin luo. Kastraatit olivat turvallinen ratkaisu palatsin naistenpuolen asioiden hoitamisessa ja he muodostivat vain keisarista riippuvaisen sosiaalisen ryhmän, joka toimi tiedostamattomana puskuri vyöhykkeenä hallitsijan ja aristokratian välillä. Heistä sai myös sopivia syntipukkeja epäsuosituille toimille. Kastratio oli Rooman valtakunnassa periaatteessa kielletty, mm. Konstantinus Suuri (306–37) asetti siitä kuolemantuomion (CJ IV, 42), ja suuri osa eunukeista olikin myöhäisantiikin aikana luultavasti ulkomailta kastrotuja orjia tai vapautetuja. Prokopios mainitsee, että ainakin 500-luvulla suurin osa valtakunnan eunukeista oli kotoisin Kaukasuksen alueelta. Eunukkeja toimi myös palvelijoina aristokraattien huonekunnissa, näyttelijöinä teatterissa, laulajina kirkkokuoroissa ja ylipäättänsä tavallisissa ammateissa. Bysantissa yksilön menestys riippui pitkälti siitä, millaiset suhteet heillä oli ylempiensä, erityisesti keisariin. Eunukit olivat tässä suhteessa loistavissa asemissa, heidän oli helppo luoda luottamukselliset suhteet hallitsijaan ja siten voittaa vaikutusvaltaa sekä rikkauksia itselleen. *Preapositus sacri cubiculari* (”ylikamariherra”) Eusebios keisari Constantius II:n (337–61) aikana oli ensimmäinen eunukki, jonka onnistui saavuttamaan keisarin oikean käden asema ja lähestulkoon johtavan henkilön rooli valtakunnan politiikassa.

Klassisen antiikin kulttuuriperintö suhtautui yleisesti ottaen vihamielisesti eunukkeihin. He olivat jotain rappeutunutta ja itämaista. Vain täysi-ikäisiä miehiä pidettiin yleensä kykenevinä saavuttamaan älylliset ja moraaliset ihanteet. Eunukeilla kehitys oli kastraatiassa keskeytynyt, he olivat jääneet nuorten poikien tasolle ja jopa muuttuneet naisellisiksi. Heiltä puuttui myös yleensä kunnon

miehinen kasvatus. Eunukit olivat ehkä jonkinlainen ”kolmas sukupuoli”. Eunukkien mahti ja varsinkin heidän asemansa keisarin puheillepääsyn kontrolloijina herätti kateutta ja turhautumista monissa virkamiehissä. Eunukkeja syytettiin epävakaaiksi, julmiksi, ahneiksi, petollisiksi ja naismaisiksi. He parveilivat kuin kärpäset ja olivat itsekkäitä. Eunukeista lauottiin paljon vitsejä. Raamatun suhde eunukkeihin on kaksijakoinen. Mooseksen laki sulkee heidät yhteisön ulkopuolelle (5. Moos. 23:2), Jesaja hyväksyy heidät (Jes. 56:4) ja ensimmäinen kastettu ei-juutalainen oli eunukki (Ap. 8: 26–40). Pääosin kirkko hyväksyi eunukit ja katsoi heidät miehiksi. Nikean kirkolliskokouksen (325) ensimmäinen kaanoni vahvisti eunukkien, jotka eivät olleet vapaaehtoisesti silponeet itseään, oikeuden toimia pappeina. Kastratio oli vaarallinen operaatio ja keisari Justinianus väittää, että vain yksi 30:stä selvisi hengissä. Mitä myöhemmällä iällä operaatio tehdään sitä vaarallisempaa se on. Aikuisiän kastratio oli kirkon mukaan liki itsemurha. Kirkko ylisti selibaattia ja eunukkeja kritisoitiin lähinnä sitä, että he pääsivät liian helpolla tässä suhteessa. Julianus Apostata (361–3) karkotti eunukit hovista, mutta nämä palasivat hänen jälkeensä ja varsinkin Eutropios keisari Arcadiuksen aikana (395–408) oli huomattavan vaikutusvaltainen. Hän toimi vastoin perinteitä konsulina ja omasi arvonimen *patricius*. Myöhemmin lukuisilla eunukeilla oli ainakin konsulin arvo ja *patrikios* oli normaali arvonimi ylimmille eunukeille. Justinianus I (527–65) lievensi kastratiosta tapahtuvan rangaistuksen silmä silmästä periaatteella tapahtuvaksi (Nov. Iust. 142). Justinianus oli myös ensimmäinen keisari, joka käytti eunukkeja kenraaleina, Solomon toimi Afrikassa ja armenialaissyntyinen Narses valloitti Italian takaisin. Myöhemmin Bysantin historiassa eunukit toimivat usein armeijoiden komentajina. Solomon oli kotoisin Daran tienoilta, valtakunnan alueelta, ja tullut eunukiksi onnettomuuden seurauksena. Bysantin lainsäädäntö tunsikin kaksi lajia eunukkeja, ne jotka olivat menettäneet lisääntymiskykynsä sairauden yms. seurauksena (σπαδόνες) ja kastroidut (ἔκτρομοι), viimeksi mainitut eivät mm. Justinianuksen lain mukaan saaneet mennä naimisiin tai adoptoida lapsia (Dig. XXIII, 3, 39 § 1; Inst. I, 11 § 9).

Eunukit sulautuivat vähitellen normaaliksi osaksi Bysantin yhteiskuntaa, vaikka halveksunta ja ennakkoluulot eivät koskaan täysin kadonneet. Yhä useammat eunukit alkoivat olla bysanttilaista syntyperää. Ylhäisetkin perheet tekivät

pojilleen kastraation lähinä avatakseen näille uran hovissa, mistä käsin he saattoivat auttaa sukulaisiaan. Mm. keisari Romanos I Lekapenoksen (919–44) avioton poika Basileos, joka teki komean virka- ja sotilasuran neljän keisarin alaisuudessa, oli eunukki. Keisarit olivat hyvin jäävejä estämään kastraatioita, he itse tarvitsivat eunukkeja eniten. Keisari Leo VI (886–912) lievensi rangaistuksen kastraatiosta sakoksi ja karkotukseksi, hän myös salli kaikkien eunukkien oikeuden adoptoida lapsia. Saman keisarin aikakaudelta peräisin olevassa virka- ja arvonimiluettelossa 10 tointa, jotka vaativat läheistä kontaktia keisariin, oli varattu eunukeille ja he saivat hoitaa kaikkia muitakin virkoja kolmea erikseen mainittua lukuun ottamatta. Kuitenkin myöhemmin varsin useat eunukit toimivat domestikoksina siitäkkin huolimatta, että mainittu toimi oli yksi noista kolmesta. Arvojärjestyksessä tietyn arvonimen omaavat eunukit olivat ylempänä kuin vastaavan nimikkeen ”parralliset”. Eunukeilla oli omanlaisensa vaatteet ja toisin kuin tavalliset miehet, he käyttivät monesti korvakoruja. 700-luvulla Konstantinopoli sai ensimmäisen eunukkipatriarkkansa, poliittisten juonittelujen seurauksena kastroidun Germanos I:n (715–30). Kaikkiaan yhdeksän eunukkaa hoiti Konstantinopolin patriarkan virkaa, näistä Konstantinos III (1059–63) on tosin epävarma tapaus, ja Methodios I oli (843–7) menettänyt lisääntymiskykynsä taudin seurauksena. Luostareissa ilmeni jonkin verran eunukkien diskriminointia. Monet niistä eivät hyväksyneet jäsenikseen kastraatteja. Syynä oli, että fyysisesti naisellisten eunukkien pelättiin herättävän homoseksuaalisia haluja. Eunukeilla olikin joskus aivan omia luostareitaan. Jo Eutropios oli perustanut yhden. Heillä oli myös monesti tärkeä rooli naisluostareiden taloudenhoitajina sekä välittäjinä nunnien ja muun maailman välillä.

E erityisen merkittäviksi eunukit kohosivat naisten pitäessä hallituksen ohjia käsissään. Palatsin naistenpuolella asuville keisarinnoille oli vaikea luoda henkilökohtaista, luottamuksellista suhdetta muihin hallinnollista kokemusta omaaviin henkilöihin kuin omiin sukulaisiinsa ja eunukkeihin. Keisarinna Irene (holhoojahallitsijana 780–90, yksin 797–802) nojasi pitkälti eunukkeihin. Hänen ajaltaan tunnetaan luultavasti ainoa tapaus, jolloin eunukki itse pyrki keisariksi. Staurakios, Irenen oikea käsi, jonka asema oli kuitenkin heikkenemässä, koitti vuonna 800 syrjäyttää keisarinnan noustakseen itse hallitsijaksi mm. eräiden armeijan yksiköiden tuella – tai näin kronikoitsija Theofanes antaa ainakin

ymmärtää. Ennenaikainen kuolema teki suunnitelmat tyhjiksi. Bysantissa näyttää eläneen käsitys siitä, ettei eunukki, tai muutenkaan silvottu henkilö, saanut toimia keisarina. Vallasta syöstyjen keisarien pojista tehtiin usein eunukkeja. Mitään varsinaista pykälää, joka olisi kieltänyt eunukkia toimimasta hallitsijana, ei kuitenkaan ollut. Ratkaisevaa Staurakioksen kannalta oli, että hallitsijana toimi nainen. Jos nainen saattoi olla keisari, niin miksei eunukkin? Keisarilla oli velvollisuus suorittaa muutamia toimia, jotka muuten kuuluivat vain papeille. Ideaaliksi keisari johti myös henkilökohtaisesti armeijaa kentällä. Nainen ei saanut toimia pappina ja kenraalina naista olisi pidetty luonnonvastaisena ilmestyksenä. Eunukilla ei ollut esteitä kummassakaan roolissa. Staurakios itsekin oli mm. tehnyt vuonna 783 sotaretken Kreikan slaaveja vastaan ja viettänyt triumfin. Staurakioksen jälkeen Irenen pääneuvonantajaksi kohonnut eunukki Aetios koetti tehdä veljestään keisaria, mutta hänelle vihamielisen ryhmittymän vallankaappaus esti sen. 1000-luvulla keisarinnojen Zoen ja Theodoran aikana eunukki Johannes Orfanotrofos nosti kaksi sukulaismiestään, Mikael IV:n (1034–41) ja Mikael V:n (1041–42) hallitsijoiksi.

Kommenosten aikana eunukkien vaikutusvalta alkoi hiipua. Keisaridynastian merkitys kasvoi. Sukulaisuussuhteet kohosivat puhtaita luottamussuhteita merkittävämmiksi virkoja, tehtäviä ja etuja jaettaessa. Eunukit eivät luonnollisestikaan olleet tällaisessa järjestelmässä kovin edullisissa asemissa. Korkeat hovivirat kohosivat yhä tärkeämmiksi, mutta nyt niitä ei yleensä enää annettu eunukeille, vaan keisarin sukulaisille. Mm. keisarillisen vaatevaraston hoitaja oli 800–900-luvuilla ollut eunukkivirka, mutta 1100-luvulta lähtien sitä hoitivat vain korkeimmat aristokraatit, kuten keisarin veljen- tai sisarenpojat. Eustratios (1081–1084) jäi viimeiseksi eunukkipatriarkaksi. Klassisen kulttuurin ja soturihveyden arvostuksen kasvu tuskin auttoi eunukkeja. 1100-luvulla elänyt kronikoitsija Kedrenos on Irenen kauden kuvauksessaan välittänyt sanonnan: “Jos sinulla on eunukki, tapa se, jos ei ole, osta ja tapa”. 1100-luvulta on myös peräisin bysanttilaisten suhtautumista eunukkeihin ehkä parhaiten valottava teksti, Theofylaktos Ohridilaisen “Eunukkiuden puolustus”. Sen alussa eräs henkilö kertoo, kuinka kaikin puolin inhottavia olentoja eunukit ovat ja julistaa lakien kastaatiokielttoa. Tähän eräs eunukki vastaa pitkään ja rauhallisesti selittämällä olemattomiin kastaatiokiellot viittaamalla niiden säätämisaikana vallinneisiin

erilaisiin olosuhteisiin, muutamien eunukkien vikoja ei myöskään saisi yleistää kaikkia koskeviksi ja “puolustuksessa” annetaankin lukuisia esimerkkejä hyvistä, viisaista ja rohkeista eunukeista. Eunukit estetään selibaatin valinneina miehinä, joilta on poistettu tarpeettomaksi käynyt elin, jonkinlainen “kuudes sormi”. Paleologosten aikana eunukkien merkitys väheni entisestään. Bysanttilainen aristokratia sai vaikutteita eunukkivihamielisestä lännestä, jossa tiedot eunukeista levittivät kuvaa bysanttilaisista heikkoina ja naismaisina. 1300-luvulta ei tunneta enää yhtään eunukkikenaaralia ja eunukeista on muutenkin hyvin vähän mainintoja. Heitä kuitenkin oli Bysantissa valtakunnan loppuun asti ja eunukeilla oli merkittävä rooli myös seuranneen osmanivallan aikana.

Kirjallisuutta:

- Guilland, Rodolphe: “Les eunuques dans l’empire byzantin”, *Revue des Etudes Byzantines* I (1943), ss. 197–238.
- Guilland, Rodolphe: “Fonctions et dignités des Eunuques”, *Revue des Etudes Byzantines* II/III (1944/45), ss. 185–220/179–210.
- Hopkins, Keith: *Conquerors and Slaves: Sociological Studie in Roman History*. Cambridge University Press: Cambridge, 1978.
- Kazhdan, Alexander P. and McCormick, Michael: “The Social World of the Byzantine Court”, *Byzantine Court Culture from 829 to 1204*. ed. Henry Maquire. Dumbarton Oaks Research Library and Collection: Distributed by Harvard University Press: Washington D. C., 1997, ss. 167–199.
- Ringrose, Kathryn: “Living in the Shadows: Eunuchs and Gender in Byzantium”, *Third Sex, Third Gender*. ed. Gilbert Herdt. Zone Books: New York, 1994, ss. 85–110, 507–518.
- Theophylact Archidensis: “Apologie de l’eunuchisme”, *Opera*. Introduction, texte, traduction et notes par Paul Gautier. Association de Recherches Byzantines: Thessalonique, 1980, ss. 287–331.
- Tougher, Shaun F.: “Byzantine Eunuchs. An Overview, with Special Reference to their Creation and Orgin”, *Women, Men and Eunuchs: Gender in Byzantium*. ed. Liz James. Routledge: London, 1997, ss. 168–185.
- Wilskman, Juhon: *Eunukki Bysantin keisariksi? Staurakioksen vallankaappausyritys vuonna 800*. Euroopan historian proseminaari 3. 4. 2003. Historian laitos. Helsingin yliopisto.

Parva litteraria Byzantina

Anna Komnena: *Aleksias*

Sanna-Ilaria Kittelä

Tällä kerralla *parva litteraria* -sarjassa esittelyssä on todellinen harvinaisuus: historiankirjoitusta naisnäkökulmasta. Anna Komnena oli keisari Aleksios I:n tytär, ainoa naispuolinen bysanttilainen historiankirjoittaja. Anna oli Aleksioksen ja keisarinna Irenen esikoinen. Hän syntyi lauantaina 2.12.1083. Pian syntymänsä jälkeen Anna kihlattiin keisari Mikael VII Dukaan pojalle Konstantinos Dukaalle, Bysantin valtakunnan lailliselle kruununperijälle. Kihlaus kuitenkin purkautui vuonna 1092, ja perimysjärjestelyiden muutoksen myötä Aleksioksen vanhimmasta pojasta Johanneksesta tuli kruununperillinen. Anna avioitui *caesar* Nikeforos Bryennioksen kanssa vuonna 1097. Aleksios I:n kuoltua vuonna 1118 Anna osallistui epäonnistuneisiin valtajuonitteluihin veljeään Johannesta vastaan. Johannes karkotti Annan Kekharitomenen luostariin, jossa Anna vietti loppuelämänsä, yli 30 vuotta. Hänen tarkkaa kuolinaikaansa ei tiedetä. Anna kuoli sairauden uuvuttamana, todennäköisesti vuosien 1153 ja 1155 välillä.

Petyttyään poliittisissa pyrkimyksissään Anna Komnena omistautui täysin kirjallisuudelle, tieteelle ja kulttuurille. Pitkinä vuosinaan luostarissa hän jatkoi jo lapsuudessaan aloittamiaan opintoja, laajentaen tietouttaan eri aloilla. Annan tiedetään opiskelleen kirjallisuutta, filosofiaa, historiaa, retoriikkaa, matemaattisia aineita, jopa astrologiaa ja lääketiedettä. Annan suurin rakkaus oli antiikin filosofia. Kekharitomenesta käsin hän johti filosofista piiriä, jonka jäsenet tutkivat filosofien tekstejä. Anna Komnenalla olikin varsin tärkeä rooli aristotelisen tutkimuksen uudistamisessa ja henkiin herättämisessä 1100-luvulla.

Anna Komnena oli myös kirjailija. Hänen suurin kirjallinen ja samalla ainoa jälkipolville säilynyt teoksensa on *Aleksias*, historiikki Aleksios I:n valtakaudesta. Anna kirjoitti *Aleksiaan* elämänsä viimeisinä vuosina, oletettavasti hän aloitti kirjoitustyön vasta Manuel I:n noustua valtaan vuonna 1143. *Aleksias* on historiikki Aleksios I:n valtakaudesta. Teos koostuu 15 kirjasta alkaen yhteenedolla Aleksioksen nuoruusvuosista ja hänen valtaannousustaan vuonna

1081. Anna kirjoittaa Aleksioksesta sekä keisarina että yksityishenkilönä keskittyen tärkeiksi katsomiinsa asioihin. Teos etenee ajallisesti loogisessa järjestyksessä, mutta Anna onnistuu luomaan tapahtumista sulavasti virtaavan tarinan seuraamatta aikajanaa orjallisesti. *Aleksias* päättyy värikkääseen kuvaukseen Aleksioksen viimeisestä sairaudesta ja keisarin kuolemasta.

Tietyllä tasolla *Aleksias* on myös Annan autobiografia. Teoksessa Anna tekee itsensä kuolemattomaksi maailman silmissä, sillä kukapa muistaisi yksittäistä bysanttilaista prinsessaa Anna Komnena jos *Aleksias*ta ei olisi kirjoitettu? *Aleksias*ta on sanottu myös hagiografiaksi Aleksioksesta. Totta onkin, että Anna löytää puolustuksen kaikille isänsä, äitinsä ja isoäitinsä Anna Dalassenan teoille. Anna pyrkii kuitenkin objektiiviseen historiankirjoitukseen. Hän kokee tärkeäksi roolinsa tosiasioiden kuvaajana, kuten käy ilmi tästä *prologoksen* katkelmasta:

Pohdittaessa historian luonnetta on unohdettava sekä ystävälliset tunteet että vihamielisyydet. Historiankirjoittaja joutuu usein kehuaan vihollisiaan mitä mahtavimmin ylistyksen tämän tekojen sitä vaatiessa. Samoin hänen on monesti moitittava läheisimpiä sukulaisiaan näiden pyrkimysten osoittautuessa erheellisiksi. Tämän vuoksi ei historiankirjoittajan tule kavahtaa ystäviensä kimppuun hyökkäämistä, ei myöskään vihollistensa ylistämistä. Minä puolestani toivon tyydyttäväni molempia osapuolia, sekä niitä, joita me olemme loukanneet, että niitä, jotka meidät iloiten hyväksyvät, nojautuessani tapahtumien itsensä sekä niiden silminnäkijöiden tarjoamaan todistusaineistoon. (*Al. Pro. 2.*)

Kirjallisella tasolla *Aleksias* on korkeatasoinen teos. Kirjoittajan laaja sivistys kuuluttaa selkeänä tekstissä. Se näkyy tyylin eloisuudessa ja sulavuudessa, kuvauksen värikkyydessä ja hienostuneisuudessa. Anna tuo esiin omia mielenkiinnon kohteitaan, jotka antavat tekstillä oman erityisen vivahteensa. Tapahtumien rinnalla Anna kuljettaa omia huomioitaan ja mielipiteitään asioista. Kuvattaessa omia tunteitaan ja ajatuksiaan Anna murtaa perinteisen bysanttilaisen historiankirjoituksen kategorioita. Lukijalle ei jää epäselväksi kirjailijan syvälinen antiikin kirjallisuuden tuntemus, ensimmäinen viittaus Sofokleen *Aias*-näytelmään (646) löytyy *prologoksen* ensimmäisestä virkkeestä. Tämä piirre on kohdannut kritiikkiä joidenkin tutkijoiden taholta, jotka ovat tuominneet sen tyhjänä bysanttilaisena antiikin kirjallisuudella ylvästelynä. Seuraavassa

katkelma, jossa Anna kertoo omasta syntymästään:

Aamunkoitteessa – oli lauantai – heille syntyi lapsi. Kerrottiin, että tyttö muistutti joka suhteessa isäänsä. Tuo lapsi olin minä. Useita kertoja olen kuullut äitini keisarinnan kertovan, kuinka hän kolme päivää ennen keisarin paluuta palatsiin – tämä nimittäin oli tulossa takaisin Robertia [sc. Robert Guiscard, normanniruhtinas] vastaan käymänsä taistelun sekä lukuisten muiden sotien ja koettelemustensa jälkeen – synnytyksissään kärsien teki ristinmerkin kohtunsa yli ja kuiskasi: “Malta vielä, pikkuinen, isäsi tuloon saakka”. (Al. 6.8)

Aleksiasta on tutkittu paljon, onhan se ainutlaatuinen teos bysanttilaisen historiankirjoituksen kaanonissa: naisen kirjoittama historiateos, joka vieläpä murtaa tradition erilaisella tyyllillään. Paljon tutkitusta teoksesta on tietenkin väitelty paljon, on esitetty epäilyksiä kirjailijan suhteen, on vuoroin moitittu ja keuhuttu Annan otetta historiankirjoittajana. Täytyy kuitenkin pitää mielessä, että *Aleksias* on myös puhtaasti kirjallinen teos: lahjakkaan kirjailijan kertoma elävä tarina. Annalla oli monia rooleja bysanttilaisessa yhteiskunnassa, kuten hän itse kertoo: “Olen historiankirjoittaja, mutta olen myös nainen, purppurassa syntynyt, Aleksoksen lapsista kunnioitetuin esikoinen” (Al. 15.9). Nämä eri roolit antavat Annalle mahdollisuuden tarkastella menneisyyttä laajasta näkökulmasta, ja juuri tämä seikka tekee *Aleksiaasta* rikkaan lukukokemuksen. Nauttikaa siitä!

Aleksiaasta on tarjolla editioiden lisäksi useita eri käännöksiä, mm. saksaksi ja englanniksi. Esimerkkinä mainittakoon E.R.A. Sewterin käännös vuodelta 1969, joka on saatavilla Penguin Classics -sarjassa.

Käännöskatkelmat *Aleksiaasta* A. Reifferscheidin edition (Leipzig 1884) pohjalta ovat kirjoittajan.

Aleksiaan varhaisempi englanninno ja Paul Halsallin kokoama bibliografia on myös netissä osoitteessa: www.fordham.edu/halsall/basis/AnnaComnena-Alexiad.html (lat. huom.)

“Bysantti on siellä missä minäkin” – Julia Kristeva ja Bysantti

Meri Päivärinne

Julia Kristevan uusin romaani *Meurtre à Byzance* (Murha Bysantissa) ilmestyi tämän vuoden tammikuussa Éditions Fayardin kustantamana. Kysymyksessä on romaani, joka yhdistelee salapoliisiromaanin kliseitä, filosofista pohdintaa ja Bysantin historiaa ristiretkien aikana. Kirjailija myös palaa ensimmäistä kertaa tuotannossaan synnyinmaisemiinsa Bulgariaan. Kaikille Bysantista kiinnostuneille tämä on varmasti kiinnostavaa luettavaa, onhan yksi päähenkilöistäkin Anna Komnena. Teoksen kieli on eloisaa ja vaihtelevaa: dynaamiset keskustelut ja pitkät sisäiset monologit vuorottelevat samoin kuin kirjalliset viitteet, puhekieli ja biologinen termistö.

Erityisen haastavaksi koin kääntäjän kannalta polyfonisen ilmaisun: lukijalle välittyy usein monen kertojan ääni jopa samassa virkkeessä. Tässä voimme kuulla Anna Komnenan ajatuksia historioitsija Sebastian Chrest-Jonesin tulkitsemina ja Kristevan kirjoittamina, ja ehkä vähän kirjan journalistihahmo Stéphanie Delacourinkin.

Koko teoksen käännöksen vielä puuttuessa olen suomentanut Skholionia varten oheisen katkelman romaanin alkupuolelta, jossa Sebastian Chrest-Jones kertoo intohimostaan Anna Komnenaan historioitsijana. Tämä katkelma sisältää myös kaksi lainausta *Aleksias*-teoksesta.

Sceau attribué à Anne Comnène		
<i>Anne Comnène en six dates</i>		
	<p>1er décembre 1083 : Naissance dans la Porphyre, à Constantinople. Fiancée à Constantin Dukas quelques jours plus tard.</p> <p>1091 : Mariage avec Constantin Dukas.</p> <p>1097 : Après la mort de Constantin, mariage avec Nicéphore Bryenne.</p> <p>1118 : Mort de son père Alexis 1er Comnène. Anne tombe en disgrâce après avoir essayé de détrôner son frère Jean.</p> <p>1138 : Mort de Nicéphore Bryenne. Anne commence à écrire l'<i>Alexiade</i>.</p> <p>1148 : Dans la solitude et le chagrin, elle achève son livre et une existence qui s'était annoncée brillante.</p>	
+		+
<p>ΚΟΜΝΗ .ΦΑΗΚΩΝ ΕΚΤΕΝΟΥΣ ΣΦΡΑΓΙΣ ..ΝΗC</p>		<p>Κομνη- [v]δοουκῶν ἐκ γένους σφραγίς <'Αν>νης</p>

Ote Julia Kristevan teoksen *Meurtre à Byzance* luvusta “Bysantti on siellä missä minäkin tai *Anna Komnena, romaani*” (pp 43-47, 1er éd., suom. Meri Päivärinne)

Kaikista ensimmäistä ristiretkä koskevista kronikoista vain purppuravuoteella syntyneen prinsessan *Aleksias* oli kiinnittänyt Sebastianin huomion. Sattumaa? Isäänsä *basileus* Aleksios Komnenosta rakastava Anna osaa yhdistää melankolisen ihailunsa suurmiestä kohtaan ja bysanttilaisen juonittelunhalun, poliittinen valta mietityttää häntä, ja sodan yksityiskohtien tutkiminen on peräänantamatonta, hänen lahjansa geopoliittiseen tarkkailuun näkyy sarkasmia, joka ei säästä pyhää retkikuntaa, *jeez!*, eikä palatsia. Kokonaisuus tarjoillaan yhtä hienolla kuin tarttuvallakin tyyllillä, jonka ansiosta häntä voidaan pitää ensimmäisenä naisälykkönä, ehkä jopa ensimmäisenä modernina historioitsijana, Sebastian on vakuuttunut siitä.

Tietysti jotkut hänen kollegoistaan, ne vakavamieliset, pedantit, pitivät enemmän suuresta Guillaume de Tyristä, etevästä oppineesta joka osasi syyriaa, persiaa, arabiaa, paitsi että tuomioherra on yksinomaisesti ristiretkeläisten puolella, siitä Sebastian on täysin varma. Annaa verrataan myös Albert d’Aixiin, lothringenilaiseen kronikoitsijaan, jonka tekstissä on niitä pieniä yksityiskohtia, joihin nykyajan skolastikot ovat lääpällään määritellesään niiden perusteella ensimmäisten ristiretkeläisten reitit, ja luonnollisesti Raymond d’Aguilersiin, joka on korvaamaton yritettäessä ymmärtää toulouselaisia, unohtamatta tietenkään *Gesta Francorumia*, tuota niin eloisaa kronikkaa normandialaisten ristiretkestä. Tietoa palvelijoista, kaikesta siitä, aktivisteista, herboristeista, entomologeista, harmaista miehistä vallan varjossa, kun taas Anna, purppurassa syntynyt, purppurassa syntynyt! Historia tapahtui hänelle ruumiin kautta, hänelle – kyyneleet, mielialat, palatsin juonittelut, taistelu Johannes-veljen kanssa, tulevan *basileuksen*, jonka piti viedä kruunu, vaikka hän itse olisi voinut saada sen. Toisaalta Bysantissa, jopa Bysantissa, niin monen hallitsijattaren jälkeen, nainen vallassa näinä sodan aikoina, se ei ollut itsestään selvää. Että hänestä tuli historioitsija menetteli vielä, mutta ei se ollut itsestään selvää sekään, vaikkakin paljon vähemmän silmiinpistävää – siitä vaan, kirjoittakaa luostarissa! – puhumattakaan hänen pateettisen äitinsä mustasukkaisuudesta, kilpailu isoäidin

rakkaudesta, Anna Dalassenan, Anna Suuren, petollisen poliitikon. Ja sitten nämä miespuoliset ristirekeilijät, Anna Komnena kuvaa heitä aikakauteensa nähden ennennäkemättömällä tavalla; liian röyhkeitä, liian villejä, liian haisevia, liian sivistymättömiä, liian taitavia, liian komeita, liian vaarallisia, *awesome!* joukko barbaareja, joiden takia hänen on kirjoitettava, että jäljet suuresta Purppurasta säilyisivät näinä sekavina, epävarmoina aikoina, jotka pakottavat sulkeutumaan luostariin itkemään suurta *basileusta*, omaa isää, kirjoittamaan *Aleksiaan* josta tulevien vuosisatojen historioitsijat olisivat kateellisia, ja kuolemaan ilman että kukaan tietää tarkalleen milloin. Sebastianin silmissä Annan tekstillä on se etu, ettei se sulkeudu latinalaiseen näkökulmaan, mikä puolestaan saa hänet punnitsemaan totuutta pitäen mielessä molempien leirien mielipiteet, tieteellinen objektiivisuus velvoittaa.

Purjeperhonen ja Apollo, valkoiset perhoset, ajan siivet, mikrokosmos ja jatkumo, tila ja historia, muistini vertaukset, kreikkalaisten pergamentit, myytit ja tieteet, palaminen, magneetit: Sebastian ei lakkaa klikkaamasta *Aleksiaan* viidentoista osan rakastettuja sivuja, niin moneen kertaan luettuja. Homeroksen, Platonin ja Aristoteleen ruokkimana Anna ilmaisee itseään kielellä, joka on nykykreikkaa lähellä, hän oli ryhtynyt historioitsijaksi jatkaakseen työtä, jonka oli aloittanut hänen miehensä, *caesar* Nikeforos Bryennios, joka kuoli ennen aikaansa, mutta erityisesti perustellakseen isänsä valtaa. *Aleksias*, pitäisikö sitä lukea *Erään prinsessan kronikkana* vai kuin *Kadonnutta isää etsimässä*? Sebastian ei tarvitse ollenkaan tohtori Freudia tietääkseen, että hänen oma piilomotii vinsa, jonka takia hän on niin pitkään tarrautunut Bysantiin suureksi hämmästykseksi akateemisille kollegoilleen joiden mielestä aihe on tyhmä, ylihämärä, ilman minkäänlaista kaikua nykyisyydessä, on kuitenkin sama, kaikissa mittasuhteissa, kuin Anna Komnenalla, turha siitä on punastua. Paitsi jos kysymyksessä on piirre joka on yhteinen aikakausille, jotka ovat päättymässä ja joiden horisontti haalenee, 1000-luvulla kuten 2000-luvulla, rakastaa ja löytää voimia alkuperän selvittämisestä. Tullaan väistämättä isään joka puuttuu, tähän keskeiseen enigmaan joka pitää hinnalla millä hyvänsä ratkaista jotta sen voi rekonstruoida, jos mahdollista, antaa itselleen maksoi mitä maksoi vähän sisältöä – jotkut unelmoivat jopa saavuttavansa siten identiteetin.

Väsymättömästi Sebastian selaa Power Bookinsa näytöllä katkelmia, jotka hän on kopioinut *Annan romaanista*, ja viiptyy kohdissa joissa prinsessa itkee isäänsä. Vuonna 1118 *basileus* Aleksios kuolee, hänen tyttärensä on siitä hyvin järkyttynyt, ja historioitsija pitää hänestä sellaisena, melankolisena, tänään, voidakseen sitten paremmin löytää hänet *Aleksiaan* ensimmäisissä kirjoissa, selkeämmissä ja nykytutkimukselle hyödyllisemmissä. Sitä paitsi Anna ei pelkästään itke, kaukana siitä; hänet pitäisi vihdoinkin ottaa todesta, ottaa osaksi oppikirjoja, “suositeltavaan lukemistoon”, yliopiston opintosuunnitelmaan, ja saada hänet feministien kunnioittamaksi, jotka hekin ovat hänet unohtaneet. Kiihkolla ja taidokkaasti tämä nainen kuvaa isänsä *basileuksen* tappiot ja voitot vastassaan hallitsijasuvun hillittömät miehet, vastassaan kruununtavoittelijat, jotka vyöryvät merten takaa, *awesome man*. Omaksuen – ainakin todella usein, ihan sama – isän näkökulman. Sebastianin lähestymistapa ei ole kovinkaan ortodoksinen, se satuttaa bysantologeja: sen parempi.

Hänen pitäisi tarkastella yksityiskohtaisemmin ja kehitellä; Anna ei hämääny ahdingosta, joka ympäröi Aleksios I:tä ristiretkien hyökyaallon edessä Konstantinopolissa, kuunnelkaapa tätä:

“Hän kuuli huhun, jonka mukaan frankkien lukemattomat armeijat lähestyivät. Häntä pelotti niiden saapuminen, koska hän tunsi heidän vastustamattoman intonsa, heidän epävakaan ja häilyvän luonteensa, samoin kuin kaiken mikä on ominaista kelttiläiselle temperamentille, sen välttämättömien seurausten kanssa; hän tiesi että heidän suunsa aina loksahtavat ammolleen rikkauksien edessä ja että ensimmäisen tilaisuuden tullen he ovat valmiit rikkomaan sopimuksensa ilman tunnontuskia [...]. Koska se oli koko länsimailma, kaikki barbaarikansat jotka asuvat Atlantin toisen rannan ja Herakleen pylväiden välillä, se oli kaikki tuo joka muutti massana, matkasi kokonaisten perheitten voimin ja marssi Aasiaan kulkien Euroopan halki päästä päähän...”

Nähtynä Orientin häikäisevästä pääkaupungista tuolloin 1000-luvun lopussa, mihin olemme tulleet, tässä ja nyt, Santa-Barbarassa, New Yorkissa, Pariisissa? kaikki ne ristiretket olivat Annalle vain häiritsevää hyönteisparvi, hiekkaryöppy, joka vyöryi kävi miten kävi, jumala kertoisi jonain päivänä. Sikin sokin, keltit, frankit, roomalaiset, barbaarit, ne heimot sekoittuivat ja olivat toistensa veroisia

hänelle, joka selvästikään ei erottanut toisistaan Pierre l’Ermiten johtamaa kansan ristiretkeä aatelisten paronien vastaavasta ja joka ei myöskään aavistanut paavi Urbanus II:n roolia tässä vaelluksessa. Sebastianin mielestä, hänen historioitsijattarensa on moderni koska hänellä on näkökulmansa, kertojan näkökulma – kuinka monta kollokviota San Franciscosta Milanoon on järjestetty jotta voitaisiin päättää onko historia subjektiivista vai objektiivista, kylmiä aikakirjoja vai ylikumentunutta kerrontaa – Annalla tätä ongelmaa ei ollut koska hän oli ratkaissut sen, koska sellainen on totuuden tutkimaton tie. Hän pelkäsi ja halveksi samanaikaisesti roomalaisjohtajien voitonhimoa ja ailahtelevaisuutta, he eivät pesseet itseään eivätkä osanneet kirjoittaa, mutta ei aliarvioinut heidän lukumääräänsä eikä heidän rohkeuttaan:

“Näillä miehillä oli niin paljon kiihkoa ja intoa, että kaikki tiet olivat heille avoimet; nämä kelttisoturit olivat lukuisten aseettomien joukkojen saattamat, heitä oli enemmän kuin hiekanjyviä ja tähtiä, he kantoivat palmuja ja ristejä hartioillaan; naisia ja lapsia jotka jättivät maansa. Niiden edessä olisi luullut katsovansa jokia, jotka virtasivat kaikkialta... Niin monien kansojen saapumista edelsivät heinäsiirkat jotka säästivät sadon, mutta tuhosivat viiniviljelmät ahmien ne...”

Julia Kristeva, yksi tämän hetken tunnetuimpia ranskalaisen intelligentsian edustajia, syntyi Bulgariassa vuonna 1941. Hän muutti Pariisiin vuonna 1965 taskussaan muutama kirja ja viisi dollaria. Pian Kristeva tutustui kaupungin älymystöön, muun muassa Roland Barthesiin, Jacques Derridaan ja Michel Foucault’hon, ja hän avioitui kirjailija Philippe Sollersin kanssa. Vuonna 1974 hänestä tuli kielitieteen professori Pariisiin, l’*université Denis-Diderot*’hon (Paris VII). Saman vuosikymmenen lopulta lähtien hän on toiminut psykoanalyttikona. Kristevan laajasta tieteellisestä ja kaunokirjallisesta tuotannosta on suomennettu vain teokset *Muukalaisia itsellemme* (Gaudeamus 1992) ja *Musta aurinko* (Nemo 1998) sekä tekstikokoelma *Puhuva subjekti* (Gaudeamus 1993).

TAPAHTUMIA

*ULKOMAILLA

ks. lisätietoja myös sivustoilta: www.byzantium.ac.uk/
29.6.–2.7.2004

Kansainvälinen symposium

Hierotopy. Studies in the making of sacred space

Research Centre for Eastern Christian Culture, Moscow

Alexei Lidov, Chair of the Organization Committee

alidov@mail.ru

13.–15.8.2004

XIVth Conference of the Australian Association for Byzantine Studies

Byzantine narrative

University of Melbourne, Australia

<http://www.cca.unimelb.edu.au/byznarr/home.htm>

9.–11.9.2004

The Logos Conference

Controlling Language: The Greek Experience

The Centre for Hellenic Studies, King's College London

28.–31.10.2004

The Thirtieth Annual Byzantine Studies Conference

Walters Art Museum and Johns Hopkins University, Baltimore, Maryland

<http://www.byzconf.org/>

*KOTIMAASSA

Dies mediaevales 2004, Keskiajan tutkimuksen päivät

13.–15.8.2004, Tieteiden talo, Helsinki

Pääteema: Kulttuurien törmäys ja integraatio keskiajan Pohjois-Euroopassa.

Alateemoina:

1. Valloitus, asuttaminen ja kristinusko

2. Hagiografia ja historia

3. Urbaanit verkostot

<http://www.helsinki.fi/historia/glossa/dm2004/>

Ohjelma ei näillä näkymin sisällä Bysantin tutkimusta, mutta

HUOM. Bysantin tutkija: vielä ehdit ilmoittautua esitelmöijäksi!

Ota heti yhteyttä Janne Malkkiin

dm-2004@helsinki.fi

Bysantin tutkimuksen seura
Sällskapet för Bysantinsk Forskning

Tieteidentalo
Kirkkokatu 6
00170 Helsinki

Seuran johtokunta v. 2004

puheenjohtaja Matti Kotiranta
sihteeri Sanna-Ilaria Kittelä
varapuheenjohtaja Martti Leiwo
taloudenhoitaja Tuula Majurinen
Jeanette Lindblom
Anneli Luhtala
Mika Hakkarainen
Jukka Korpela

Seura pyrkii kokoamaan yhteen sekä Bysantin tutkimuksen piirissä tai sitä sivuavilla aloilla työskentelevät tutkijat että kaikki alasta kiinnostuneet. Jäsenmaksu 13 euroa (opiskelijat 6 euroa) maksetaan seuran tilille Merita 157230-27391. Yhteystiedot pyydetään jättämään joko postitse seuran postiosoitteeseen tai sähköisesti osoitteeseen bts@pro.tsv.fi.